demos
araştırma research
derneği association

OTORİTER ÇATIŞMA YÖNETİMİ AÇISINDAN 2015 SONRASI DEĞİŞEN DİNAMİKLERİYLE KÜRT SORUNUNA BAKMAK

Güneş Daşlı

OTORİTER ÇATIŞMA YÖNETİMİ AÇISINDAN 2015 SONRASI DEĞİŞEN DİNAMİKLERİYLE KÜRT SORUNUNA BAKMAK

Ankara, Türkiye
2024

Hazırlayan: Güneş Daşlı
Düzelti: Ebru Aydın
Tasarım: Ebru Tutkal

Bu yayın Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile hazırlanmıştır. Bu yayında yer alan görüşler FES Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini temsil etmez.

İçindekiler

1. Yönetici Özeti 2

2. Giriş 4

3. Kavramlar 6

3.1. Liberal barıştan liberal olmayan barışa 6

3.2. Otoriter Çatışma Yönetimi 7

4. 2015 Sonrası Kürt Sorununa Yönelik Politikalar 9

4.1. Söylemsel üstünlüğe yönelik siyasi politikalar 9

4.2 Mekânsal kontrole yönelik politikalar 12

4.3. Ekonomik kontrole yönelik politikalar 15

5. Sonuç ve Öneriler 17

1. Yönetici Özeti

Dünya iç çatışmalara ve azınlık sorunlarına ağırlıklı olarak otoriter politikalarla yanıt verilen bir dönemden geçiyor. 1990'lardaki demokrasi, insan hakları ve hukuk devletini önceliklendiren, Norveç gibi Batı ülkelerinin dahil olduğu ve BM'nin (Birleşmiş Milletler) öncülüğündeki liberal barış çözümü modellerinden liberal olmayan bir modele doğru geçişe tanık oluyoruz. Sri Lanka ve Myanmar gibi ülkeler bu geçişin mihenk taşlarıydı. Literatürde liberal olmayan barış (illiberal peace) olarak adlandırılan bu projeler, demokrasinin inşası yerine hükümetlerin gücünü ve istikrarını önceliklendiren ve yeri geldiğinde yolsuzluk ve şeffaf olmayan yöntemleri uygulamaktan çekinmeyen girişimler olarak karakterize ediliyor.

Çok kutuplu dünyada, Batı ülkelerinin yerine Rusya ve Çin gibi otoriter güçlerin aktif rol aldığı, uluslararası denetleyici mekanizmaların bertaraf edildiği ve çatışmanın tarafı olan silahlı gruplarla müzakere etmek bir yana, silahlı aktörün meşru bir muhatap olmadığının ispatlanmaya çalışıldığı bir model yaygınlaşıyor. Diğer yandan liberal barış projelerinin vaat ettiği demokrasi, insan hakları gibi liberal değerleri koruyamadığı da görüldü. AB (Avrupa Birliği) ve BM gibi Batılı aktörlerin öncülük ettiği liberal barış anlayışı literatürde pek çok açıdan eleştirildi.

2021'de BM'nin ve diğer Batı ülkelerinin Afganistan'dan çekilerek bir tür negatif barış ilan etmeleriyle ciddi bir yıkıma yol açmaları, liberal barış projelerinin kırılganlığını ve bir anda nasıl liberal olmayan barışla sonuçlabileceğini de gözler önüne serdi. Liberal barıştan liberal olmayan barışa bu keskin yönelim, Türkiye için de dikkat kesilmesi gereken kritik bir global değişimi işaret ediyor.

AKP'nin Kürt sorununa yönelik otoriter yaklaşımı da bu global trend içinde şekilleniyor. Bu yüzden özellikle 2013-2015 çözüm sürecinin çökmesiyle artan otoriter politikalarının dünyadaki bu genel gidişat içinde incelenmeye ihtiyacı var. Raporda benimsenen OÇY (Otoriter Çatışma Yönetimi, [Authoritarian Conflict Management, ACM]) kavramı AKP hükümetinin 2015 sonrası politikalarını ayrıntılı bir şekilde anlamak için önemli bir çerçeve sunuyor. OÇY, yukarıda bahsedilen liberal olmayan barış uygulamalarının bir parçası olarak çeşitli eski ve yeni otoriter politikaların çatışma bağlamında üretimini, böylelikle içsavaş ya da etnik çatışma üzerinde bir üstünlük kurma çabasını ifade eder. Bu üstünlük ve kontrol kurma, sadece askerî alanda kalmaz; siyasi, mekânsal ve ekonomik boyutlar da kazanır.

Diğer yandan Türkiye, Sri Lanka ve Myanmar gibi ülkelerden ayrılarak aktif çatışmanın halen devam ettiği bir ülkedir. Dolayısıyla otoriter de olsa bir çatışma yönetiminden en azından silahların sustuğu Sri Lanka'daki gibi bir negatif barış yapması beklenebilir. Ancak bu raporla imlenen Türkiye'nin böyle bir süreçte olduğunu iddia etmek değildir.

Bilakis raporun iddiası, AKP hükümetinin pek çok zaman "çözümsüzlük" olarak adlandırılan Kürt sorununa olan güncel yaklaşımının OÇY bağlamında bir "çözüm politikası" olduğudur.

Çözüm sürecinin çökmesinden sonra AKP-MHP ittifakıyla kurulan hükümet, Kürt sorununu kendi istediği ölçüde çözümsüz bir yerde tutmak için otoriter politikalara ihtiyaç duyuyor. Bu bağlamda rapor 2015 sonrasına odaklanarak mevcut hükümetin bir dizi otoriter politika ile Kürt sorunu üzerinde kendi söylem üstünlüğünü kuran ve çatışmayı çözümsüz bir aralıkta tutan bir tür "çatışma yönetimi" gerçekleştirdiğini tartışıyor. Bu tartışma özellikle AKP'nin OÇY çerçevesinde daha net anlayabileceğimiz Kürt çatışmasına yönelik stratejisini sadece askerî güçle kurmadığını, aksine bir dizi siyasi, mekânsal ve ekonomik politikalara yaslandığının altını çiziyor.

Diğer yandan rapor, AKP hükümetinin nihayetinde nasıl bir çatışma çözümü tahayyülüne sahip olduğuna da işaret ediyor. Bu varsayımın, AKP yetkililerinin ve hükümete yakın gazetecilerin, 2009 ve sonrasında zaman zaman Kürt sorununun çözümü için "Sri Lanka modeli"ni dillendirdikleri düşünüldüğünde gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz.[1] Son olarak OÇY çerçevesinden Türkiye'deki güncel duruma bakmak ve bu çerçeveden mevcut otoriter politikaları anlamak, Türkiye'yi dünyadaki benzer deneyimlerle kıyaslanabilir hale getiriyor.

Dolayısıyla OÇY çerçevesiyle Türkiye, nadiren birlikte anıldığı Myanmar ve Çin gibi ülkelerle birlikte tartışılabiliyor. Öte yandan global dünyada yükselen otoriterleşme ve bunun etnik ve iç çatışmalara etkisinin anlaşılması ve bu yükselen antidemokratik yaklaşıma karşı daha özgürlükçü politikaların nasıl oluşturulabileceğinin tartışılması için daha fazla ülke deneyiminin incelenmesine ihtiyaç var. Sonuç olarak, bu politika raporu, içerdiği tartışmalarla yeni tip otoriterleşme dalgasına karşı alınabilecek önlemlere ve bu koşullar altında barışı ve demokrasiyi savunmak için yeni alanlar yaratılmasına yönelik tartışmalara katkıda bulunmayı hedefliyor.

1 İrfan Aktan, "Sürecin Süreci", Heinrich Böll Stiftung | Niwêneriya Tirkiyeyê, 13 Kasım, 2014, https://tr.boell.org/tr/2014/11/13/suerecin-suereci.

2. Giriş

Türkiye'de 2013-2015 çözüm süreci, 40 yıldır süren Kürt çatışmasının müzakereyle sonuçlanması ve barış inşası döneminin başlamasına dair ümitlerin yüksek olduğu tarihsel bir dönemdi. Silahlı çatışmanın görece azaldığı, Kürt sorununun demokrasi, barış ve müzakere gibi liberal kavramlarla tartışılabildiği, toplumsal muhalefetin ve sivil toplum örgütlerinin manevra alanının genişlediği bir dönem oldu. Ancak çözüm sürecinin sonlandırıldığı 2015 Temmuz ayıyla birlikte yeniden şiddet başladı. Devlet, sokağa çıkma yasakları döneminde güvenlik politikalarını silahlı çatışmayı şehir merkezlerine taşıyarak çok ağır bir şekilde uyguladı. Akabinde otoriterleşmenin arttığı, sivil toplum alanının daraldığı, kamusal tartışmaların sansürle kısıtlandığı, ifade ve akademik özgürlüklerin aşındığı bir döneme girildi.

Gelinen noktada Türkiye, uluslararası alanda otoriterleşme trendi içinde anılıyor. Pek çok akademik çalışmada, Türkiye'nin "otoriter dönüşünü"nün 2015 sonrasında hızlandığı ve özellikle 2018'deki anayasa değişikliğiyle getirilen yarı-başkanlık sistemiyle yasallaşarak "tam otoriterleşme"ye doğru ilerlediği tespiti yapılıyor.[2]

Nihayetinde hükümetin bu otoriterleşme süreci, devletin Kürt sorununa yaklaşımının temel aksı haline geldi. Bu politika raporu, AKP hükümetinin 2015 sonrasında Kürt çatışmasına yönelik otoriter yaklaşımını Otoriter Çatışma Yönetimi çerçevesinde inceliyor. Bu bağlamda 2015 sonrası AKP'nin "yeni" tip otoriterleşme pratikleriyle askerî şiddetin kesişiminin Kürt çatışmasına etkilerini ortaya çıkarıyor. Baştan not düşmek gerekir ki AKP, 1990'larda "terörle mücadele" konseptine içkin Kürt gazetecilere ve siyasetçilere yönelik suikastlar, medya sansürü, Kürt ve muhalif siyasetçilerin hukuksuz gözaltı ve tutuklamalarla baskı altına alınması gibi otoriter uygulamaları sürdürüyor. 2006'dan bu yana birkaç kez değiştirdiği TMK'yla (Terörle Mücadele Kanunu) Kürtlere ve sol muhaliflere yönelik keyfî tutuklamalar yapması ve TMK'yı kullanarak Kürt sorununun barışçıl çözümünden yana olan kişileri kriminalize etmesi bu sürekliliğin en bariz göstergesidir. Rapor, politikalardaki sürekliliği aşağıda tartışıldığı üzere görmekle birlikte, AKP'nin kayyum gibi yeni politikalar ve 1990'lardan farklı olarak günümüzdeki yeni medya teknolojilerine müdahale ettiği uygulamalarla zamanın ruhuna uygun yeni otoriter politikalar geliştirdiğine işaret ediyor.

2 Koray Çalışkan, "Toward a New Political Regime in Turkey: From Competitive toward Full Authoritarianism", New Perspectives on Turkey, Sayı 58, Mayıs 2018, s. 5-33, https://doi.org/10.1017/npt.2018.10.

Yine bu döneme özgü, kendisinin siyasi irade olarak başlattığı çözüm sürecini, seçimlerden önce siyasi iktidarı için bir ihtimal olarak hep el altında bulundurmayı da bir araç haline getirdi. Bu ihtimali bazen, "AKP'yle yeni bir çözüm süreci başlayabilir," gibi siyasi dedikodular yayarak, bazen de PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê, Kürdistan İşçi Partisi) ve Kürt halkının iradesini temsil eden HDP (Halkların Demokratik Partisi) gibi aktörlere karşı bölgeden sürekli kendi ideolojisine yakın HÜDA-PAR (Hür Dava Partisi) gibi yeni aktörler devşirme girişimleriyle canlı tutuyor. Dönem dönem ise çözümün öncelikli muhatabını saptırarak, Irak Kürdistan'ı ve Barzani yönetimiyle karşı ittifaklar geliştiriyor ve böylece muğlak ve olası bir müzakere sürecini de kendi tekelinde tutmaya devam ediyor. Tüm bunlar 2015 sonrasında oluşan, eski usul baskı yöntemlerinin yenileriyle bir araya geldiği durumun analizine ihtiyaç olduğunu açıkça gösteriyor.

Her ne kadar 2013-2015 çözüm sürecini araştıran ve neden başarısız olduğuna dair önemli bulgular sunan hem akademik hem de sivil toplum alanında pek çok araştırma ve inceleme[3] yapılsa da, 2015 sonrası çatışma ve otoriterleşme kesişiminim Kürt çatışması bağlamında analizine dair yeterince araştırma bulunmuyor.

Var olan çalışmaların bir kısmı sivil toplum alanının barış talebiyle ilişkili olarak daraldığını[4] ve barışı savunmanın neredeyse imkânsız hale geldiğini gösteren,[5] otoriter politikaların sonucunda oluşan hak ihlallerini raporlaştıran çalışmalardan oluşuyor. Bu çalışma ise ayrı ayrı incelenen Kürt çatışmasına yönelik otoriter rejim politikalarının ve etkilerinin daha saik bir şekilde görülmesini sağlayacak barış inşası literatüründen yeni bir çerçeve sunuyor. Dünya genelinde çatışmaların sonlandırılması meselesi, 2009'da Sri Lanka'da askerî zaferle gelen "barış"ın bir model haline geldiği keskin bir değişim yaşadı. Giderek yayılan ve liberal barıştan uzaklaşan bu model, 2018'te David Lewis vd. tarafından Otoriter Çatışma Çözümü olarak adlandırıldı. Bu makaleyle birlikte, Türkiye de artık 2015 sonrasında OÇY çerçevesinde ismi anılan ülkelerden biri oldu. Ancak Türkiye'nin bu çerçevede ayrıntılı bir analizi yapılmadı. Söz konusu rapor, literatürdeki bu açıktan da hareket ederek OÇY'yi analitik bir çerçeve olarak kullanıp AKP hükümetinin 2015 sonrası Kürt çatışmasına yönelik uyguladığı otoriter politikaları siyasi, mekânsal ve ekonomik olmak üzere üç düzlemde inceliyor. Bu tartışmayla, 2015 sonrası barış talep etmenin kısırlaşan yol ve yöntemlerini yeniden düşünme çabalarına ve muhalefet partilerinin Kürt çatışmasının çözümüne yönelik oluşturacakları politikalara katkı sunmayı amaçlıyoruz.

3 Cuma Çiçek, "Süreç": Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, https://iletisim.com.tr/kitap/surec/9577; Türkiye Barış Meclisleri, "Çözüme Doğru: Olasılıklar, İmkânlar ve Sorunlar Üzerine Değerlendirme", Türkiye Barış Meclisleri, İstanbul, Nisan 2015; Arin Savran, "The Peace Process between Turkey and the Kurdistan Workers' Party, 2009-2015", Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Cilt 22, Sayı 6 Kasım, 2020, s. 777-792, https://doi.org/10.1080/19448953.2020.1801243; Ayşe Betül Çelik, "Agonistic Peace and Confronting the Past: An Analysis of a Failed Peace Process and the Role of Narratives", Cooperation and Conflict, Cilt 56, Sayı 1, Mart, 2021, s. 26-43, https://doi.org/10.1177/0010836720938401.

4 Güley Bor, Güneş Daşlı ve Nisan Alıcı, "Kesişen Yollardan Daralan Alanlara: Türkiye'de Kadın ve LGBTİ+ Örgütlerinin Barış Mücadelesi", DEMOS Araştırma Derneği, 2021 (araştırma raporu), https://demos.org.tr/kesisen-yollardan-daralan-alanlara-turkiyede-kadin-ve-lgbti-orgutlerinin-baris-mucadelesi-arastirma-raporu-yayinda/.

5 Özlem Kaya ve Pınar Öğünç, "Satranç, Saklambaç ve İnat: Zor Zamanlarda Sivil Toplum", Anadolu Kültür, 2020, (araştırma raporu), https://www.anadolukultur.org/36-yayinlarimiz/989-satranc-saklambac-ve-inat-zor-zamanlarda-sivil-toplum/.

3. Kavramlar

3.1. Liberal barıştan liberal olmayan barışa

Liberal barış anlayışı, Soğuk Savaş sonrası şekillenen, çatışma çözümü ve barış inşasında insan hakları, hukuk devleti ve serbest piyasayı işaret eden bir alan olarak ortaya çıktı.[6] 1990'larda Güney Afrika, Kuzey İrlanda deneyimlerinin emsal olduğu üzere, çatışma çözümlerinde baskın anlayış haline geldi. Liberal barış inşası projesi, çatışan tarafların diyalog ve müzakereyle çatışmayı sonlandırması, insan hakları ilkelerinin önceliklendirilmesi, parlamento seçimleriyle liberal demokrasiyi ve devlet kurumlarının yeniden düzenlenmesini amaçlar. Bu projede, uluslararası aktörler BM, AB kurumları ve MB (Merkez Bankası) gibi Batı kurumları olurken, bu kurumların çoğunlukta global Güney'de bulunan çatışmalı ülkelere müdahale ederek müzakere ve barış süreçlerinde yer aldığı görülür. Diğer yandan, liberal barış inşası ve önceliklendirdiği Batıcı ve evrensel olduğu iddia edilen değerler (liberal demokrasi gibi), pek çok eleştiriye de tabi tutuldu.

Bu eleştiriler, temelde liberal değerlerin global Güney'deki ülkelere "yukarıdan" dayatıldığına, yerel dinamiklerin ve çatışmanın taraflı olan halkların koşullarının dikkate alınmadığına dairdi. Eleştirel barış literatürüyse devlet gibi ulusal ve tepeden aktörler yerine "yerel"e odaklanan, toplumda ezilen ve mağdur edilenleri ve onların direniş pratiklerini görünür kılan bir odak benimsedi.[8] Eleştirel barış literatüründe alternatif yaklaşımları iki başlıkta toplamak mümkün görünüyor: hibrit ve postliberal barış. Hibrit barış, yerel ve uluslararası aktörlerin etkileşim içinde olduğu ve yerel dinamiklerle uluslararası dinamiklerin birbirini dışlamadan var olduğu bir barış yolunu tarif ederek daha demokratik bir barışı işaret eder.[9] Postliberal barış anlayışı ise özellikle liberal barışın devleti ve kurumsallaşmayı hedefleyen yaklaşımını eleştirerek topluma öncelik verir ve çatışmayla çetrefilleşen eşitsiz güç ilişkilerini dönüştürülmesine vurgu yapar. Çatışmanın sürdüğü ülkede yereldeki direnişi ve şiddete dayalı güç ilişkilerini zorlayan politik aktivizmi gören bir yerde konumlanır.[10]

6 Oliver Richmond, "Liberal Peace Transitions: A Rethink Is Urgent", Open Democracy, Kasım 2009.

7 Oliver P. Richmond, "The Problem of Peace: Understanding the 'Liberal Peace,'" Conflict, Security & Development, Cilt 6, Sayı 3, Ekim 2006, s. 291-314, https://doi.org/10.1080/14678800600933480.

8 Roger Mac Ginty ve Oliver P Richmond, "The Local Turn in Peace Building: A Critical Agenda for Peace", Third World Quarterly, Cilt 34, Sayı 5, Haziran 2013, s. 763-783, https://doi.org/10.1080/01436597.2013.800750.

9 Roger Mac Ginty, "Hybrid Peace: The Interaction Between Top-Down and Bottom-Up Peace", Security Dialogue, 2010, https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0967010610374312.

10 Claire Q. Smith vd., "Illiberal Peace-Building in Asia: A Comparative Overview," Conflict, Security & Development, Cilt 20, Sayı 1, Ocak 2020, s. 3, https://doi.org/10.1080/14678802.2019.1705066.

Hibrit ve postliberal barış yaklaşımlarının, liberal barış projelerinin kurumsallaşmayı özgürleşmeye tercih eden ve barışı oldubittiye getiren tarzına eleştirilerini saklı tutarak, yine de liberal barış anlayışıyla kesiştiği noktalarının olduğunu söylemek gerekir. Örneğin çatışmanın müzakereyle çözülmesi, barış masasını işaret edilmesi ve BM gibi uluslararası aktörlerin gözlemci ya da garantör olarak barış görüşmelerine dahil edilmesi bu[11] tür kesişimlerdir. Ancak 2000'lere gelindiğinde, özgürleştirici barış modellerinin aksine liberal olmayan barış anlayışına doğru hızlı bir geçiş oldu; Myanmar, Sri Lanka ve Tayland'daki çatışma çözümü deneyimleri bu geçişte önemli rol oynadı.

Liberal olmayan barış projeleri, Asya ve Afrika ülkelerinde baskın model haline geldi. Liberal olmayan barış anlayışının literatürde farklı tanımları olsa da bazı karakteristik özelliklerinden bahsetmek mümkün. Genelde çatışmanın ülke içi dinamiklerle çözümünü hedefleyen, uluslararası aktörlerin özellikle de BM gibi liberal kurumların dahlini reddeden bir çizgidedir. Bu anlayışla, liberal olmayan değerleri ve kurumları önceliklendiren bir süreç yürütülür: Örneğin hükümetler, yolsuzluğu çatışmanın çözümünde bir araç olarak kullanabilir. Sonuç olarak çatışmanın demokratik bir çözüme kavuşturulmasından[12] ziyade stabilize edilmesi hedeflenir.

3.2. Otoriter Çatışma Yönetimi

Otoriter Çatışma Yönetimi (OÇY), liberal olmayan barış tartışmalarının devletlerin otoriter politikalara başvurmalarının etkisiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu anlamda liberal olmayan barış anlayışının bir alt kategorisi olarak düşünülebilir.

Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası 1990'lar boyunca çatışmaların yüzde 41'i müzakereyle çözülse de bu olumlu trend azalarak 2009-2010'dan itibaren yerini çatışmaların eski usul askerî zaferle bastırılarak çözümüne bıraktı.[13] İçsavaşlar ve etnik çatışmalar askerî zaferle sonuçlansa da klasik anlamda savaştan demokrasiye geçiş çok nadir olarak başarıldı.[14] 130 içsavaşı inceleyen Monica Duffy Toft (2010), silahlı gruplara karşı askerî zaferi büyük oranda otoriter hükümetlerin bir yöntem olarak uyguladıklarını söyler. Nitekim 2009'dan beri çatışmadan barışa geçiş süreçlerinde otoriterleşme ve baskı politikaları giderek ağırlık kazanıyor.

Diğer yandan mevcut barış ve çatışma çözümü literatürü Sri Lanka'daki gibi oldukça sert ve liberal olmayan barış müdahalelerini açıklamada yetersiz kaldı. Sri Lanka ve benzer deneyimler basitçe askerî zaferin önceliklendirmesiyle karakterize edilir.[15]

11 Oliver P. Richmond, "Resistance and the Post-Liberal Peace", Millennium, Cilt 38, Sayı 3, Mayıs 2010, s. 665-692, https://doi.org/10.1177/0305829810365017.

12 Claire Q. Smith vd., "Illiberal Peace-Building in Asia".

13 Monica Duffy Toft, Securing the Peace: The Durable Settlement of Civil Wars, Princeton University Press Princeton, NJ, 2010, s. 6.

14 David Lewis, John Heathershaw ve Nick Megoran, "Illiberal Peace? Authoritarian Modes of Conflict Management", Cooperation and Conflict, Cilt 53, Sayı 4 (n.d.), s. 488.

15 Agy.

Ancak bu yaklaşım Rusya, Çin, Ruanda ve Türkiye gibi ülkelerde hükümetlerin kendi iç çatışmalarına yönelik otoriter karakterdeki politikalarını açıklamada yetersiz kalıyor. Bu nedenle Lewis vd. (2018) otoriter rejimlerin kendi iç çatışmalarına daha klasik anlamda askerî şiddetle yanıt vermelerinin yanı sıra hem yeni hem de eski olan, doğrudan silahlı şiddet içermeyen uygulamalarını açıklamak için OÇY kavramını geliştirdiler. 2018 yılında geliştirdikleri teorik çerçeveye göre, OÇY'yi;

Çatışmanın tarafları arasında gerçek müzakerelerden kaçınan, uluslararası medyayı ve güç kullanımına ilişkin kısıtlamaları reddeden, çatışmanın altında yatan yapısal nedenleri ele alma çağrılarını göz ardı eden ve bunun yerine devletin zor araçlarına ve hiyerarşik güç yapılarına dayanan yöntemlerle silahlı isyanın veya toplumlar arası ayaklanmalar gibi diğer kitlesel şiddetin önlenmesi, gerilimin azaltılması veya sona erdirilmesi...

olarak tanımlarlar.[16]

Örneğin Rusya 1999-2003 Çeçen Savaşı'nda uluslararası dahiliyeti reddederek askerî zaferi tercih etti ve devamında Çeçenistan'da otoriter bir yönetim oluşturdu. Bir diğer örnek olarak Çin'in Uygur ayaklanmasını Sincan'da askerî operasyonla bastırması ve hemen devamında otoriter mekanizmaların eşliğinde devlet zoruyla azınlık sorununu çözümsüz bir yerde tutması da OÇY bağlamında düşünülebilir.[17]

OÇY'nin temel iddiası, devletlerin iç çatışmalara ya da ülke içindeki etnik sorunlara yönelik askerî zafer gibi önceliklendirmeler yapsalar da bu askerî hedeflerin başarısının bir dizi otoriter politikalara bağlı olmasıdır. Lewis vd. (2018) bu otoriter politikaları anlamak için üç boyutlu bir analitik çerçeve sunarlar:

1. Söylemsel üstünlüğe yönelik siyasi politikalar,
2. Çatışma bölgesinin askerî kontrol altına alınması ve bölgenin şekillendirilmesi için mekânsal politikalar,
3. Devletlerin kendi hegemonyasına hizmet edecek ve ekonomik çıkar sağlayacak iktisadi politikalar.

Özetle OÇY, otoriter devletlerin silahlı çatışmaların "yönetimi"ni sadece orduya dayanarak değil, bir dizi politik, mekânsal ve ekonomik otoriter politikalar da uygulayarak ve kendi istedikleri ölçüde yönetimi stabilize edip kontrol altında tutarak gerçekleştirdiğini iddia eder. Bu yüzden de doğrudan çatışmaya yönelik otoriter politikaları incelemek, otoriter hükümetlere özgü pratiklerin liberal olmayan barış projeleri içinde daha net bir biçimde anlaşılmasını sağlar.

16 Agy., s. 491

17 John Heathershaw ve Catherine Owen, "Authoritarian Conflict Management in Post-Colonial Eurasia", Conflict, Security & Development, Cilt 19, Sayı 3, Mayıs, 2019, s. 269-273, https://doi.org/10.1080/14678802.2019.1608022.

4. 2015 Sonrası Kürt Sorununa Yönelik Politikalar

2013-2015 çözüm süreci liberal ve liberal olmayan özelliklere taşıyarak "hibrit" bir süreç olarak tanımlanabilir.[18] Dolayısıyla, AKP hükümetinin barış görüşmelerini diyalogla başlatması ve mecliste resmî mekanizmalar kurması (Çözüm Komisyonu) gibi müzakereye yönelik adımlar atması liberal barış normlarının göstergeleridir. Ancak hükümet sözcülerinin sürecin "milli bir süreç" olduğuna dair sık sık yaptıkları vurgu ve uluslararası aktörlerin süreçte gözlemci ya da garantör olmasına keskin bir şekilde karşı çıkmaları liberal olmayan barış anlayışına aittir. Masadaki Kürt tarafının, ABD'nin (Amerika Birleşik Devletleri) sürece uluslararası aktör olarak dahil edilmesine yönelik önerisi ya da HDP heyetinin ve temsilcilerinin silahlı güçlerin çekilmesi sürecinde BM gibi aktörlerin üçüncü göz olarak dahil edilmesi talepleri ısrarla reddedildi.[19] Böylelikle AKP hükümeti çözüm sürecini Türkiye'ye özgü, içe kapanık, dolayısıyla uluslararası liberal mekanizmaların denetiminden azade bir model olarak kurguladı.

Benzer şekilde, Akil İnsanlar Heyeti dışında süreci şeffaflaştıracak ve sivil toplumu ona dahil edecek resmî mekanizmalar önceliklendirilmedi.[20] Barış görüşmeleri katılımcı ve tabandan yani toplumun da dahil edildiği bir müzakereye dönüştürmek yerine süreç daha ziyade mevcut iktidarın söylemde üstünlük kurmasına yarayacak bir şekilde dar tutuldu. Hükümetin çözüm sürecindeki bu ikircikli ve net bir yönü olmayan yaklaşımı, masanın dağılmasıyla şiddetin ve otoriter politikaların ağırlık kazandığı bir yöne evrildi.

4.1. Söylemsel üstünlüğe yönelik siyasi politikalar

AKP hükümeti, barış görüşmelerinin sonlanmasıyla Kürt çatışmasını diyalogla çözülecek bir mesele yerine "birlik ve kardeşlik" meselesi olarak dillendirmeye daha fazla ağırlık verdi.[21]

18 Esra Dilek, "'Hybridity by Design': Between Liberal Norms and Illiberal Peace in Turkey", International Negotiation, 9 Kasım, 2022, s. 1-22, https://doi.org/10.1163/15718069-bja10080.

19 Ayça Söylemez, "Prof. Dr. Sancar: 'Üçüncü Göz' Süreci Kurumsallaştırır," Bianet, 19 Kasım 2014, https://bianet.org/haber/prof-dr-sancar-ucuncu-goz-sureci-kurumsallastirir-160070.

20 Arin Savran, "The Peace Process between Turkey and the Kurdistan Workers' Party, 2009-2015".

21 Esra Dilek, "Hybridity by Design", s. 9.

Kısa bir süre sonra şiddet yeniden başladı ve sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte barış ihtimali ortadan kalktı. Bu sürede, HDP ve diğer Kürt kurumları başta olmak üzere farklı sivil toplum aktörleri, parlamentoyu ortak çözüm bulmanın zemini olarak işaret etmeye ve Kürt sorununun müzakereyle çözülebileceğine dair açıklamalar yapmaya devam etti.[22] Ancak Lewis ve diğerlerinin de vurguladığı gibi, otoriter devletler çatışma çözümü için bu tür bir demokratik alan açmayı tehlike olarak algılarlar. Çünkü diyalog ve müzakereyle oluşan zeminin silahlı mücadele yürüten tarafa yarayacağını, görüşmeler üçüncü tarafların gözlemine açılırsa müzakerenin diğer aktörü olan silahlı grubun destek bulacağını varsayarlar.

AKP, çözüm sürecini liberal anlamda bir müzakere imkânından ziyade, Kürt tarafının meşruluk kazandığı ve giderek toplumda daha fazla karşılık bulduğu bir girişim olarak değerlendirdi. Ateşkesin sonlanmasından hemen sonra, bu raporun devamında tartışılan OÇY politikalarını uygulamaya koyuldu. Hükümetin bu politikaları, temelde Kürt çatışması ve barış inşası hakkında kendisi gibi düşünmeyen kesimlerin sesini kısmak ve çatışmanın diğer tarafının (PKK ve diğer Kürt siyasi aktörlerinin) müzakere edilebilecek meşru ve eş bir ortak olmadığını ispatlamaya odaklıydı.[23]

Otoriter devletler, çatışmaya dair siyasi söylem üstünlüğünü sağlamak ve alternatif sesleri bastırmak için farklı politikalar uygular. Bunlardan en yaygın olanı çatışmada yaşananların yer alabileceği alternatif bilgi kaynaklarının bastırılması ve farklı kaynaklardan bilgi üretimi ve haberlerin yayılması üzerinde kontrol oluşturulmasıdır.[24] Örneğin çatışma alanına gazetecilerin girmesi ya engellenir ya da iktidarın denetimine tabi kılınır. 2015-2017 sokağa çıkma yasakları döneminde gazetecilerin çatışmaların yaşandığı il ve ilçelere girmesinin engellenmesini bu çerçevede okuyabiliriz. Yasağın olduğu ilçelere girebilen bir DİHA muhabiri, Göç İzleme Derneği'nin (GÖÇİZDER) raporunda bir polis tarafından tehdit edildiğini anlatmıştır.[25]

Özellikle Kürt basınının ve diğer muhalif basının yasağın sürdüğü yerlere ulaşması, burada yaşanan hakikatleri ve ihlalleri kamuoyuna aktarmaları doğrudan polis şiddetiyle yasaklar döneminde engellendiği gibi, sonrasında gazetecilere açılan davalarla da sansür ve baskı devam etti. Benzer bir uygulamayı Etiyopya hükümeti 2018'de başlayan içsavaşta çatışmanın olduğu yerlere yerel ve uluslararası gazetecilerin girmesini izne tabi tutarak yapmıştı. Keza 1990'larda Çeçenistan'daki çatışmayı haberleştiren 56 gazetecinin Rusya'da suikastla öldürülmesi de benzer bir yöntemdi.[26]

22 Güley Bor, Güneş Daşlı ve Nisan Alıcı, "Kesişen Yollardan Daralan Alanlara".

23 David Lewis, John Heathershaw ve Nick Megoran, "Illiberal Peace? Authoritarian Modes of Conflict Management", s. 493.

24 Agy.

25 İlyas Erdem, "2015/2020 Dönemi Sokağa Çıkma Yasakları; Veril Derleme ve Medya İzleme Raporu", Göç İzleme Derneği, İstanbul, 2020.

26 David Lewis, John Heathershaw ve Nick Megoran, "Illiberal Peace? Authoritarian Modes of Conflict Management", s. 493.

AKP, muhalif basına yönelik ağır baskılarla sansür uygularken ana akım medyada kendi siyasi söyleminin çerçevesinin dışına çıkan sıradan vatandaşları da cezalandırdı. Bunun en tipik örneği Ayşe Öğretmen vakasıydı. Sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemde, Ayşe Çelik adında bir öğretmen Kanal D'de yayınlanan bir eğlence programına telefonla bağlanıp, "Ülkenin doğusunda yaşananların farkında mısınız? Burada yaşananlar medyada çok farklı aktarılıyor," diyerek o dönemde ana akım medyanın silahlı çatışmalar hiç yokmuş gibi yayınlar yapmasına itiraz etti ve "Çocuklar ölmesin" mesajıyla konuşmasını bitirdi. Söyledikleri sokağa çıkma yasaklarıyla ilgili AKP hükümetince kontrol edilen ana akım medyadaki sansürü delerek büyük bir yankı yaptı. Akabinde sözlerinden dolayı hakkında açılan davayla Ayşe öğretmen ceza aldı ve bir süre cezaevinde kaldı.[27]

Sosyal medya, otoriter yönetimlerin olduğu ülkelerde ana akım medyadaki sansürlere karşı nispeten erişebilir bir alan olarak düşünülebilir. Baskıcı hükümetler yürüttükleri askerî operasyonların meşruluğunun sorgulanmasına imkân vermemek için sosyal medyada da ağır sansür uygulamaları geliştirir. Rusya, Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'yı işgali hakkında sosyal medyadan tepki gösteren Rus vatandaşlarına karşı adeta cadı avı başlattı.[28]

2018 Ocak ayında AKP hükümetinin Suriye'de Kürtlerin yönetiminde olan Afrin'e yönelik başlattığı askerî harekâtı eleştiren ve barış mesajı veren vatandaşlar, X (Twitter) sosyal medya platformunda paylaşımlar yapmaya başladı. Rusya'yla benzer bir şekilde, hükümetin bu alternatif sese dair tepkisi Türkiye genelinde sosyal medyadan paylaşım yapan 786 kişiyi gözaltına almak oldu.[29]

Medya sansürü dışında otoriter rejimlerin çatışmaya yönelik uyguladıkları eski bir politika ise "terörizm" adı altında farklı görüşlerin bastırılması ve dost-düşman söylemiyle bunun pekiştirilmesidir. Lewis ve diğerleri, bunu sürekli biçimde bir grubun düşman olarak işaret edilmesiyle açıklar; bu grup silahlı örgütler, muhalif partiler, insan hakları örgütleri veya uluslararası sivil toplum örgütleri olabilir. Bu gruplar, "Terör örgütüne hizmet ediyorlar," söylemi altında düşmanlaştırılır. Buradaki söylemde devlete düşman olmaları vurgulanır. Örneğin, Sri Lanka'da 2006'daki barış sürecine destek vermiş, tarafsız diyebileceğimiz sivil toplum örgütleri barış görüşmeleri başarısız olduktan hemen sonra hükümet tarafından silahlı örgüt olan LTTE (Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları) sempatizanı olarak yaftalandı.[30]

27 "Beyaz Show'da, 'Çocuklar Ölmesin,' Diyen 'Ayşe Öğretmen'e Bir Yıl Üç Ay Hapis Cezası", Diken, 26 Nisan, 2017, https://www.diken.com.tr/beyaz-showda-cocuklar-olmesin-diyen-ayse-ogretmene-bir-yil-uc-ay-hapis-cezasi/.

28 Anton Troianovski vd., "How the Russian Government Silences Wartime Dissent", The New York Times, 29 Aralık, 2023, "World" bölümü, https://www.nytimes.com/interactive/2023/12/29/world/europe/russia-ukraine-war-censorship.html.

29 "786 Kişi Afrin Paylaşımları Nedeniyle Gözaltına Alındı", Evrensel, 22 Ocak, 2018, https://www.evrensel.net/haber/343854/786-kisi-afrin-paylasimlari-nedeniyle-gozaltina-alindi.

30 David Lewis, John Heathershaw ve Nick Megoran, "Illiberal Peace? Authoritarian Modes of Conflict Management", s. 494.

Keza Türkiye'de de yasaklar döneminde ve sonrasında çatışmayı belgelendiren, İHD (İnsan Hakları Derneği) gibi pek çok kurum AKP hükümetinin hedefi haline geldi ve hak örgütlerine yönelik "terör örgütüne destek olmak" adı altında karalama kampanyaları düzenlendi. Cizre'de sokağa çıkma yasaklarında neler yaşandığını raporlaştıran örgütlerden biri olan Özgür Gündem Çocuk Derneği kapatılıp raporun hazırlanmasında yer alan İHD gibi diğer dernek yöneticilerine soruşturmalar açıldı.[31] Türkiye'de 11 Ocak 2016 tarihinde 2.212 akademisyen, "Bu suça ortak olmayacağız!" başlıklı ünlü bildiriyi yayımladı. Hem ulusal hem de uluslararası alanda büyük ses getiren bildiriyi imzalayan akademisyenler, Sri Lanka'daki duruma benzer bir şekilde bizzat dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıktan "terörist" ve "devlet düşmanı" olarak ilan edildiler ve üniversitelerindeki işlerinden atıldılar.[32] Barış akademisyenleri sadece işlerinden olmadı, "sivil ölüm" olarak adlandırılabilecek şekilde hayatlarını sürdürebilecek temel ihtiyaçlarına ulaşabilecekleri imkânlardan mahrum edildiler ve günümüze kadar devam eden hak ihlallerine maruz kaldılar.[33]

AKP hükümeti, sayılarından bağımsız olarak toplumda söylem kurma üstünlüğünü potansiyel olarak taşıyan akademisyenleri ciddi bir tehdit olarak algıladı. Barış Bildirisi, hükümetin 2015 sonrasında Kürt meselesi ve barış talebi üzerinde kurduğu söylem hakimiyetinde bir çatlak yarattı.[34]

Otoriter hükümetlerin siyasi söylemi kontrol altına alacak sansür gibi yöntemleri esasında Gramsci'vari bir reflekstir; buradaki amaç hegemonik bir söylem üretmek ve silahlı güç dışındaki araçları da kullanarak toplumsal davranışları şekillendirip bir kamuoyu oluşturmaktır.[35]

Özetle, yukarıda örneklenen politikalarla yapılmak istenen barış ve Kürt meselesiyle ilgili gündelik yaşamda rıza üreten medya gibi araçlara müdahale etmek, bu alanlarda söylemsel üstünlük kurmak ve durumu normalleştiren bir "ortak akıl" yaratmaktır.

31 "Belirsiz ve Tekinsiz: Türkiye'de Derneklere Karşı Açılan Kapatma Davaları Eylül 2023, (izleme raporu), https://www.omct.org/site-resources/files/TurquieOBS2023-TR.pdf.

32 "Barış İçin Akademisyenler'e Gözaltı ve Baskınlar," BBC News Türkçe, 15 Ocak, 2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160115_akademisyenler_gozalti_kocaeli.

33 Seçkin Sertdemir Özdemir ve Esra Özyürek, "Civil and Civic Death in the New Authoritarianisms: Punishment of Dissidents through Juridical Destruction, Ethical Ruin, and Necropolitics in Turkey", British Journal of Middle Eastern Studies, Cilt 46, Sayı 5, 20 Ekim 2019, s. 699-713, https://doi.org/10.1080/13530194.2019.1634390.

34 "Aachen Barış Ödülü Bu Sene 'Barış İçin Akademisyenler'e Verilecek," vicdaniret.org, 10 Mayıs 2016, "Gündem" bölümü, https://vicdaniret.org/aachen-baris-odulu-bu-sene-baris-icin-akademisyenlere-verilecek/.

35 David Lewis, John Heathershaw ve Nick Megoran, "Illiberal Peace? Authoritarian Modes of Conflict Management".

4.2 Mekânsal kontrole yönelik politikalar

Türkiye deneyimine OÇY çerçevesinden bakıldığında baskın olarak uygulanan boyutun siyasi söylemin kurulmasına, muhalif seslerin bastırılmasına yönelik bir dizi politikaların oluşturulması olduğunu söyleyebiliriz. Siyasi alandaki bu politikalar hem eski usul diyebileceğimiz devletin "terörle mücadele" konseptine dayanıyor hem de sosyal medya sansürleri gibi yeni yöntemleri kapsıyor. Ancak mekânsal ve ekonomik alana dair bazı politikalara değinmek siyasi alandaki Kürt sorununa yönelik zorla üretilen rızayı daha da görünür kılacaktır. Çünkü OÇY yaklaşımında mekânsal kontrol sadece askerî, fiziksel bir üstünlük kurmayla ilişkili değildir; aynı zamanda siyasi ve sembolik olarak üstünlük kurma çabasını da kapsar.

Liberal barış anlayışında mekâna farklı anlamlar atfedilir; kamusal anlamda mekân azınlıkların haklarıyla var olabildiği ve görüş ayrılıklarının demokratik bir şekilde tartışılabildiği bir alandır. Ayrıca, Oslo ve Cenova gibi Avrupa şehirleri liberal barış projelerinde öne çıkar. Mekân aynı zamanda barış süreçlerinde; güç paylaşımı ve bölgesel özerklik gibi siyasi çözümleri de içerir.[36]

OÇY'de ise mekânın anlamı ve yeri farklıdır. Fiziksel mekân isyancı grupların yeni üyeler devşirdiği, örgütlendiği ve politik olarak güç kazandığı yerdir ve bu yüzden de müdahale edilmelidir. Bu otoriter müdahale ise askerî çıkartmalarla, abluka altına almakla, işgalle ya da askerî çatışmanın olmadığı zamanlarda bile şehirde gündelik hayatı militarize ederek yapılır. Bazen de müdahale inşaat ve kırsal yapılanma projeleriyle gerçekleştirilir. Sokağa çıkma yasaklarında çatışmayla yıkılan Sur'da devletin bir kentsel dönüşüm başlatması ve TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) evlerini inşa etmesi bu durumu açıklar. Sur'daki TOKİ'leşmenin ekonomik boyutu bir sonraki alt bölümde tartışılacak. Mekânsal anlamda bu tür kentsel projeler ve inşaatlarla insanların zorla yerinden edinmesi ve mekânın kimliksizleşmesi yine otoriter rejimlerin yöntemlerinden biridir. Böylelikle mekân otoriter rejimin kendi çatışma yönetimini uygulayabileceği bir formda şekillenir.

Benzer şekilde, Çin yönetimi Kaşgar'ın yeniden inşa edilmesini Kaşgar Tehlikeli Ev Reformu adı altında bir projeyle başlattı ve modernize edilme gerekçesiyle Uygurları geleneksel evlerinden koparark yapay bloklardan oluşan binalara yerleştirdi. Uygurların tarihsel mekânı ise Çin yetkililer tarafından turizme açıldı.[37]

36 Agy., s. 495.

37 Agy., s. 497.

Keza Diyarbakır'ın en eski, tarihî ve kültürel mirası olan Suriçi yerle bir edildi, insanlar TOKİ binalarına taşınmak zorunda kaldı. Böylece Sur'daki mahalle ve dayanışma kültürünün de yok edilmesi hedeflendi. Ayrıca Sur'da yıkılan yerler lüks restoranlar, alışveriş mekânları ve kafelerle donatılarak sosyoekonomik olarak başka bir sınıfın hizmetine açılmış oldu.

Fotoğraf: Mezopotamya Ajansı

Sokağa çıkma yasakları, 1990'lardaki olağanüstü hal dönemi gibi bir tür "istisna hali" yarattı ve Kürt bölgesinde 30'dan fazla yerleşim yerinde hukuk askıya alındı. Bu istisna hali tam da devletin çatışma bölgesinde liberal normları (insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi) yok sayan otoriter politikalarını uygulamasını kolaylaştırdı. Bu ve benzeri uygulamalarla otoriter hükümetler çatışma bölgelerinde hukukun üstünlüğü ilkesini işletmezler ve bu durum da ikili bir politikaya yol açar. Lewis ve diğerleri (2018) bu ikili politikayı, çatışma bölgelerinde hükümetlerin mekânsal kontrolü sağlamak için uyguladıkları eski bir taktik olan mikro kontrol araçlarıyla açıklarlar.

Örneğin Rusya'nın "temizleme operasyonu" adı altında hiçbir yasal arama ya da tutuklama belgesine dayanmayan, devletin potansiyel tehlikeli gördüğü kişilerin evlerine yaptığı baskınlar ve tutuklamalar bu mikro araçlardan biridir. Türkiye'de Kürt bölgesinde 2015 sonrası dönemde daha da yoğun bir şekilde uygulanan bu politika (ev aramaları ve gözaltı için keyfî ve öngörülemez baskınlar) Kürtlere güvenli bir alanlarının olmadığının mesajını vermiş oldu. Velhasıl bu mikro kontrol araçları insanların görece güvenli hissedebilecekleri evleri olan özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırı aşındırarak bahsedilen ikili politikayı pekiştirir.[38]

38 Agy., s. 496.

4.3. Ekonomik kontrole yönelik politikalar

AKP dönemine özgü otoriterleşmenin en önemli ayağını neoliberal politikalar oluşturuyor. Her ne kadar otoriter rejimin yasallaşma ayağı 2018'deki anayasa değişikliğiyle tamamlansa da otoriterleşmeye doğru gidiş 2013'te başlayan Türkiye sermayesindeki krize, AKP'nin otoriter neoliberal politikalarla karşılık vermesiyle hızlanmıştı.[39] AKP'nin ekonomi alanındaki bu otoriter yaklaşımı sermayenin hükümetin desteklediği kişi ve şirketlerin merkezileşmesini sağladı. Hükümet, TOKİ gibi yeniden şekillendirdiği devlet kurumlarıyla ekonomiye tepeden, şeffaf olmayan ve antidemokratik politikalarıyla müdahale edebildiği bir mülkiyet transferi yarattı.[40] Sonuçta, TOKİ, AKP hükümetinin konut piyasasında hâkimiyetini korumak için otoriter neoliberal politikalarını icra etmede önemli bir araç haline geldi.

Hükümetin 2015 sonrası Kürt çatışmasına yönelik otoriter politikalarının ekonomi ayağını anlamada da TOKİ öne çıkıyor. 1990'larda olduğu gibi sokağa çıkma yasaklarının ilan edildiği il ve ilçeler, zorunlu göçle insansızlaştırıldı. AKP bu zor politikasını kitlesel mülksüzleştirme ve acele kamulaştırmayla bir ekonomik rant alanına dönüştürdü.

2015 Aralık ayında Sur'da ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında 23 bin kişi yerinden edilirken hemen arkasından Bakanlar Kurulu'nun kararıyla acele kamulaştırma ilan edildi ve 6.292 parsel araziye el konuldu. Kararın yürürlüğe konulmasıyla Suriçi'nde yaşayan 27 bin kişi daha zorla tahliye edildi.[41]

Sur'da ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında altı mahalle yerle bir edildi ancak yıkımın büyük bir kısmı 10 Mayıs 2016 tarihinde yasağın kalktığı dönemde gerçekleşti.[42] TOKİ inşaatları henüz çatışmada yaşamını yitirmiş insanların kimlik tespitleri tamamlanmadan acele bir şekilde başlatıldı. Sur, Diyarbakır'da eski bir mahalle ve komşuluk kültürünün olduğu bir yerken aynı zamanda MÖ 7500 tarihine dayanan dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. İlçede insanların yıllardır içinde yaşadığı mahalle kültürü yok edilirken, UNESCO'yla korunan kültürel miras da yok edildi.[43] Sur'dan göç etmek zorunda kalan aileler TOKİ evlerine yıllar sürecek bir ödeme planıyla borçlandırılarak yerleştirildi.[44] Meslek odalarının sıkça dile getirdiği gibi bu projeler mahalle sakinlerinin ihtiyaçları dinlenmeden ve tepeden inme bir şekilde yürütüldü.[45]

39 Ümit Akçay, "Authoritarian Consolidation Dynamics in Turkey", Contemporary Politics, Cilt 27, Sayı 1, Ocak 2021, s. 79-104, https://doi.org/10.1080/13569775.2020.1845920.

40 Murat Somer, "Understanding Turkey's Democratic Breakdown: Old vs. New and Indigenous vs. Global Authoritarianism", Southeast European and Black Sea Studies, Cilt 16, Sayı 4, Ekim 2016, s. 481-503, https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1246548.

41 Acil Eylem Konut ve Toprak Hakları Ağı, "Diyarbakır Suriçi'nde Kamulaştırma, Tahliye ve Yıkım", 2016.

42 "Sur'da Sokağa Çıkma Yasağı Üçüncü Yılında: 'Ne Ev Kaldı, Ne Sokak'", BBC News Türkçe, erişim: 10 Mayıs 2024, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42213913.

43 Armanc Eşin, "Sur'da Yaşam", Diyarbakır Elektrik Mühendisleri Odası, 2019.

44 Fırat Topal ve İnanç Yıldız, "Yoksulluktan ve Çatışmadan Dolayı Geldiler: TOKİ Toplama Kampına Welcome", evrensel.net, 9 Nisan, 2020, https://www.evrensel.net/haber/413197/yoksulluktan-ve-catismadan-dolayi-geldiler-toki-toplama-kampina-welcome

45 Armanc Eşin, "Sur'da Yaşam".

Sonuçta, sokağa çıkma yasakları, AKP için inşaat sektöründe TOKİ ve kentsel dönüşüm araçlarıyla otoriter politikalarıyla müdahale edebileceği, şeffaflıktan ve hukuk devletinden azade bir kuşatılmış mekân sağladı.

AKP'nin uyguladığı otoriter neoliberalizm modeli, TOKİ gibi kurumlarla sadece üstten değil, belediyeler aracılığıyla tabandan bir şekilde de sürekli olarak yeniden üretiliyor.[46] Kürt il ve ilçelerinde seçilmiş siyasetçilere yönelik kayyum atamalarıyla hükümet, Türkiye'ye özgü yeni bir otoriter uygulama başlattı. Serhat Tutkal (2022), 2016 Temmuz ayında başlayan ve en son yapılan 31 Mart 2024 Yerel Seçimleri'ne kadar devam eden bu antidemokratik uygulamanın neoliberal özelliklerine dikkat çeker. Yasal dayanağı KHK (Kanun Hükmünde Kararname) olan ve açıktan seçme ve seçilme hakkının ihlal edildiği bu hukuksuz kayyum uygulaması hükümet yetkililerince sıkça "daha iyi kamusal hizmet" vermek, "turizmi canlandırmak" ve "yerel ekonomiyi hareketlendirmek" gibi ifadelerle meşrulaştırılmaya çalışılıyor.

Kayyum atanan belediyelere merkezî bütçeden büyük rakamlar aktarılırken, bu bütçenin yerleşim yerlerindeki toplu taşıma, elektrik ve su gibi hizmetlerin altyapıları için kullanıldığı iddia edildi. Ancak merkezden sağlanan bütçelerin nerelerde kullanıldığına dair bir denetim olmadığı gibi, nasıl harcandığına dair[41]de net bir bilgi yok. Aksine kayyumla yönetilen neredeyse tüm belediyelerin borç altında olduğu sıkça haberleştirildi. Örneğin 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nden sonra Diyarbakır'da tekrar DBP'nin (Demokratik Bölgeler Partisi) adayının seçilmesiyle parti[42] yetkilileri ilk inceleme raporunu kamuoyuyla paylaştı. İl ve ilçe bazında borçlanma detaylarının verildiği bu rapora göre, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin kayyumla yönetildiği döneme dair en az 1 milyon TL borç bulundu. Raporda, borç rakamının tam olarak hesaplanamadığı ve bunun ana nedeninin de bütçeye dair şeffaf ve düzenli bir bütçe kaydının olmadığına dikkat çekildi. Kayyum atanan tüm belediyelerde ihaleler, işe alımlar ve çeşitli şirketlere aktarılan paralarla ilgili yolsuzluk yapıldığı vurgulandı.[47]

46 Serhat Tutkal, "Trustees Instead of Elected Mayors: Authoritarian Neoliberalism and the Removal of Kurdish Mayors in Turkey," Nationalities Papers, Cilt 50, Sayı 6, Kasım 2022, s. 1169-1170, https://doi.org/10.1017/nps.2021.42.

47 Ferid Demirel, "Kayyumun Diyarbakır'a Bıraktığı Borç 1 Milyar TL'yi Aştı", Bianet, erişim: 10 Mayıs, 2024, https://bianet.org/haber/kayyumun-diyarbakir-a-biraktigi-borc-1-milyar-tl-yi-asti-209061.

5. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, otoriter çatışma yönetimi çerçevesinden baktığımızda, AKP hükümetinin 2015 sonrasında Kürt sorununun çözümünde siyasal, mekânsal ve ekonomik düzlemde uyguladığı politikalarla kendi "çözüm politikası"nı uyguluyor. AKP'nin bu anlayışı, barış inşası için gereken müzakere etme, ödün verme ve güç paylaşımı yerine çatışmanın diğer tarafının sürekli güçsüzleştirilerek muhatap olmadığının yeniden üretimine odaklanıyor.

Bu politikalar bütünü, çatışmanın yapısal nedenlerine dair bir dönüşüm iddiası ortaya koymadığı gibi barış inşasında hükümetin çizgisinde olmayan alternatif barış tahayyülleri ve pratiklerinin de otoriter politikalarla bastırılmasına hizmet ediyor. Barışa dair daralan alanın açılması için, AKP hükümetinin global dünyayla uyumlandığı çatışma çözümündeki bu "otoriter dönüş"ü anlamak, barış mücadelesi için yeni yöntemler düşünmede önemli içgörüler sağlıyor.

Muhalif belediyeler ve bağlı oldukları siyasi partilere yönelik öneriler:

- AKP-MHP ittifakına muhalif partiler AKP'nin Kürt sorununa yönelik otoriter uygulamalarını deşifre eden daha fazla söylem üretmelidirler. Bu bağlamda AKP hükümetinin hegemonik söylemine karşı bir söylem kurulmalı, barışın parlamentoda müzakere ve demokratik yollarla çözülebileceğini gösteren politikalar üretmeli, bu söylem sıkça dile getirilmelidir.

- Yerel yönetimler merkezî hükümetin otoriterleştiği koşullarda barışın savunulduğu ve görünür kılındığı alanlar olarak kurgulanmalıdır. Rusya'da olduğu gibi, ulusal düzeyde hükümetlerin otoriterleştiği ülkelerde halen görece liberal olan belediye yönetimleri mevcut. Türkiye'de özellikle AKP-MHP koalisyonuna muhalif olan partilerin zimni bir ittifakla alınan İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri önemli imkânlar sunuyor. İstanbul'daki belediyeler, düzenledikleri kültürel festivallerde, konferanslarda ve diğer kamusal etkinliklerde barışçıl ve çok kültürlü yaşamı işaret eden sembolleri ve sloganları kullanabilir, park ve yer isimlerini çatışmanın toplumsal hafızasını sahiplenen bir şekilde yeniden adlandırabilir. Benzer şekilde, Ankara Belediyesi, ailelerin talebiyle başlatılmış ancak daha sonra durmuş Ankara Garı'nın önünü, hem 10 Ekim Katliamı'nı anma ve hem de başkentin barış mesajını verdiği yer haline dönüştürme projesini kolektif bir şekilde yürütmelidir.

Muhalif belediyeler ve bağlı oldukları siyasi partilere yönelik öneriler:

- Kayyum politikası Türkiye'de Kürtlerin seçme ve seçilme hakkını hukuksuzca ihlal eden bir uygulamanın yanı sıra AKP'nin kendi otoriter çatışma yönetimi anlayışını inşa etmesinin en işlevsel aracıdır. Buradan hareketle, Türkiye'nin özellikle batısındaki muhalif belediyeler ve bağlı olduğu siyasi partilerin yöneticileri, bu uygulamanın normalleştirilmesine itiraz etmeli, 31 Mart 2024 Seçimleri'nden sonra Kürtlerin bu uygulamaya karşı yürüttüğü mücadeleyi sahiplenerek aktif destek vermelidir. Mevcut durumda, kayyum politikasına karşı çıkmak AKP'nin OÇY politikalarını boşa çıkarmak anlamına gelecektir.

Sivil topluma yönelik öneriler:

- Otoriter bağlamlarda diaspora, göç etmek zorunda kalmış hak savunucuları, aktivistler, gazeteciler ve diğer siyasi ve önemli kamusal figürlerle kurulacak aktif ilişkilerle birlikte ülke içinde daralan alanı açmada bir imkân sunuyor. Günümüzde Suriye ve Rusya'da görüldüğü gibi diaspora barış ve adalet mücadelesinde çok önemli bir etken. Parçalı olan diasporadaki siyasi figürler ve sivil toplum aktörleri daha organize bir hale gelerek Türkiye'deki aktörlerin ihtiyaçlarına göre mobilize olmalı ve var olan ancak güç anlamında dağınık kalan karşılıklı ilişkiler belli bir stratejiyle geliştirilmelidir.

- Otoriter rejimlerin medya ve haber alma özgürlüğü üzerinde kurduğu baskılar, dijital mekânları ve sosyal medya gibi alanları önemli hale getiriyor. Dijital alanların daha sistematik bir şekilde arşivlemeye ve hakikatin korunmasına hizmet etmesi, kamusal alanda bir araya gelinemeyen durumlarda sürekliliği olan buluşmalar için kullanılmalıdır. Böylelikle AKP hükümetinin Kürt bölgesindeki hak savunucularını, aktivistleri ve diğer siyasi aktörleri izole etme politikasının güçsüzleştirilmesi hedeflenmelidir.

Sivil topluma yönelik öneriler:

- Ortadoğu'da ve dünyada farklı ülkeler, çatışma bağlamında ağır otoriterleşme politikalarını deneyimliyor. Sri Lanka, Azerbaycan gibi benzer deneyimleri yaşamış ve hâlâ ülke içinde ya da diasporada mücadele yürüten devlet dışı aktörlerle (barış hareketleri, feminist gruplar, insan hakları örgütleri ya da diğer toplumsal ağlar) Türkiye'deki barış hareketleri ve sivil toplum aktörleri daha fazla ilişki geliştirmeli ve bu ilişkileri ittifaklara dönüştürmelidir. AKP hükümetinin hedeflediği içine kapanmaya karşı uluslararası kalıcı barış ağları oluşturulmalıdır.

- Sivil toplum, kriminalize edilmiş "barış" kelimesinin itibarını yeniden kazandırmak için kapalı atölyeler ve medya çalışmaları düzenlemelidir. Bu çalışmalar, barış konusuyla doğrudan ilgilenip ilgilenmemesine bakmaksızın tüm sivil toplum örgütleri tarafından sahiplenilmeli ve alternatif, yaratıcı yöntemler bulunmalıdır. Toplumsal hareketler ve kesimler arasında ilişkileri güçlendirecek alternatif anlatılar, kültürel ve sanatsal etkinlikler, diyalog ve uzlaşma temalı buluşmalar daha sık yapılmalıdır.

Genel anlamda ise, barış, geçmişle yüzleşme ve uzlaşma konularında çalışan sivil toplum örgütleri, Kürt sorununun çözümünü önemseyen sol ve demokrat kesimler ile parlamentodaki muhalif partilerin, olası bir barış sürecinin, artık otoriter çatışma yönetimi anlayışının ağır yıkımları sonrasında gündeme geleceğini değerlendirilmeleri gerekmektedir.

2013-2015 sürecinin devamı olan bir sürecin başlayacağı fikrinden uzaklaşıldığının kabulü, bu analizi hızlandıracaktır. Mevcut, bir bakıma hazırlıksız yakalanılan bu zorlu zeminde, imkânlar dahilinde atılacak her türlü küçük adımın uzun vadede yeni bir yol açacağı akılda tutulmalı, diaspora ile uluslararası ağlarla ittifaklar gibi yöntemlerle yükün olabildiğince azaltılması hedeflenmelidir.